

B. NYÁRY JENŐ

(Szül. 1836 febr. 29. Bagonyán. † 1914 jun. 29. Pilisen.)

Evről-évre kevesebb lesz az a lelkes gárda, mely Rómer vezetése alatt adta magát a régészetre s az akkor még Európaszerte gyermekkorát élő ősrégészet módszeres művelésének egyes hiányait nagy ügybuzgalommal tudta pótolni, a mit korántsem szabad kicsinyleni valamely tudományágnak kezdő szakában. E lelkes gárdából ugyanazon nap, f. é. június hó 29-én vesztítettünk el két érdemekben gazdag szaktársat, dr. Hattyuffy Dezsőt s b. Nyáry Jenőt, a Magyar Tudományos Akadémia archaeologiai bizottságának s az országos régészeti és embertani társulatnak elnökét, ki ifjabb korában folyóiratunkat is több czikkkel gazdagította s ásatásaival nagy mértékben hozzájárult régészeti ismereteink gyarapításához, az ily módon szerzett gyűjteményével pedig a M. N. Múzeum sorozatainak kiegészítéséhez.

B. Nyáry Jenő a hontmegyei Bagonyán született 1836 február 29-én, a régi pestmegyei nyáregyházi Nyáry család azon ágából, mely Bars megyébe, innen pedig a XVIII. század derekán Hont megyébe szakadt s éppen Nyáry Jenő születése évében, 1836-ban kapott báróságot. Atyja, Nyáry Antal (1803—1877) erős konzervatív érzelmű volt; mint az akkori nemesség, ő is a megyénél kezdte meg a közszereplést s Hont megye alispánjából lett kir. táblalabíró, utóbb hétszemélynök és koronaőr, a Sz. István-rend középkeresztese és valóságos belső titkos tanácsos. Anyja, Kubinyi Jozefa († 1856), a lipcsemegyei ősi Kubinyi család nagyolaszi ágából Nógrádba költözött Kubinyi András (1766—1851) vidéfalvi és pilinyi birtokosnak s Prónay Évának volt a leánya.

A gyűjtési hajlam már nagyatyjában, Kubinyi Andrásban megvolt, ki vidéfalvi kastélyában nagybecsű érem- és régiséggyűjteményt állított össze. Még inkább fokozódott ez nagybátyjában, Kubinyi Ágostonban (1799—1873), a M. N. Múzeum volt igazgatójában, de különösen Kubinyi Ferenczben (1796—1874), a ki attól fogva, hogy a terenyei palóczlegény szűrén megpillantotta a hársashegyi őstelepről zápor által lesodort bronzfibulát, a politikai szereplésen kívül a régészet művelésére is időt szakított magának s Jankovich Miklóssal és Kiss Ferenczcel együtt egyik kiváló előharczosa és megalapítója lett a magyar régészeti tudománynak, nemcsak gyűjtött, hanem ásatásokat is végzett a nógrádmegyei őskori telepeken, a pilinyi Várhegyen, a lapujtői Pókahegyen, különösen pedig a terenyei Hársas-

hegyen s a Sas 1833-ik évfolyamában közölt czikke óta tudományosan is beszámolt ásatásai eredményéről. Gazdag és értékes gyűjteménye jórésztben tönkrement 1849-ben, midőn Losonczt augusztus 9-én fölégették a muszkák; a mit losonczy háza romjai közül később össze tudott szedni, azt 1850—1851-ben a M. N. Múzeumnak ajándékozta s képes táblákkal illusztrálva leírta az Arch. Közleményekben. (II. évf. 1861.)

B. Nyáry Jenőben, valamint hat fitestvére közül bátyjában, Albertben (1828—1886), anyjuk részéről családi örökség volt a régmúlt idők hagyatéka iránti előszeretetet s nagybátyjai befolyása és vezetése alatt már fiatal korában, a Rómerrel való ismeretsége előtt érdeklődött a régészet iránt s midőn átvette pilinyi birtokát, az itteni nagyterjedelmű őskori temetőben Érdy Jánossal 1867-ben kezdte meg az ásatásokat, a mit Rómerrel való megismerkedése után fokozott mértékben folytatott. Már akkor jobbára hontmegyei kőszeközökből értékes gyűjteménye volt, melyeknek lajstromát az Arch. Értesítő III. köt. 1870. 15—17., 51—53., 84—86. ll. adta ki, a magyarádi ásatásokról szóló régészeti jelentés pedig a Századok 1869. évfolyamában látott napvilágot.

Rómerrel aztán 1868 folyamán nagyobb utazást tett Felső-Magyarországban. Megnézték a szomszédos Dolányt, hol bronzkori telep emlékei fordulnak elő, melyeknek összegyűjtésében főleg Pintér Sándor szécsényi ügyvéd buzgólkodott. Aztán fölkeresték a Karancshegységben a lapujtői Pókahegyet, mely szintén egyik nevezetesebb bronzkori telep volt, de Kubinyi Ferencz ásatásai után hosszú szünet állt be s csak 1869 őszén ásatott ismét b. Nyáry Jenő Mocsáry Ödönnel együtt úgy a pókahegyi konyhahulladék-telepen, mint a czi-negéshegyi jelkőves urnatemetőben. Aztán a gömöri határszélen levő ó-básti Pogányvárat tekintették meg, továbbá a folytatását képező gömörmegyei sőregi Pogányvárat és Várhegyet, mely utóbbi b. Nyáry J. 1870-iki ásatása szerint konyhahulladékból, hamuból, roppant csonthalmazból, szarvasagancsokból, stb. álló őskori telep volt. Átrándultak Borsod megyébe, a honfoglalás korából emlegetett Szihalomra (Zenuholmu), mely tulajdonkép szintén őskori konyhahulladékokból képződött, továbbá Domaházára, hol egymás mellett sűrűn fekvő halmocskák vannak, de ezek az ásatások szerint már a vaskorból valók.

A óbásti ásatásokról *Az óbásti Pogányvár* czímen a történelmi társulat 1869 szeptember havában tartott hontmegyei vidéki kiránduláson érkezett, a mi a Századok 1870. évfolyamában jelent meg.

Az Archaeologiai Értesítőben számolt be *A lapujtői pogány temetőről* (III. 1870. 5—7.), *A domaházi halmokról* (IV. 1870—71. 117—120.) s *A sőregi Várhegyen talált régiségekről* (VI. 1872. 165—169.), a mikről már a III. k. 1870. évf. 267. l. közölt Rómer rövid értesítést.

B. Nyáry Jenő régészeti működésének súlypontja azonban nem ezekre, hanem a pilinyi kutatásokra esik. Hazánk egyik leggazdagabb lelhelyei közé tartozik Piliny; a Várhegyen, Kövicsesen, Borsóson és Leshegyen egész sorozata van őskori telepeknek és temetőknek a kőkortól a kései bronzkoron s korai vaskoron át a honfoglalás koráig s már az ősrégészek

és anthropologusok 1876-iki budapesti nemzetközi kongresszusán nagy feltűnést keltett b. Nyáry Jenő akkor kiállított gyűjteménye. Azóta nagyon felszaporodott a napvilágra hozott tárgyak száma. Maga b. Nyáry Jenő 2501 darab őskori tárgyat gyűjtött össze, melyek ma a M. N. Múzeum régiséggyűjteményét gazdagítják, de azonkívül számos magángyűjteménybe, sőt külföldre is kerültek innen régiségek. Örök érdeme marad b. Nyáry Jenőnek, hogy e rendkívül nevezetes hely történelem előtti kincseit évtizedeken át tartó buzgó gyűjtéssel megmentette az elkallódástól s bár irodalmilag mindössze három rövid közleményben számolt be róluk, egyik az arch. bizottság 1868 nov. 2. ülésén a zagyvai és karancsatji templomokról szóló jelentésével kapcsolatban említi a pilinyi ásatásokat (v. ö. Arch. Ért. I. 1869. 34. és 266—267.), a másik *A pilinyi régiségekről* cz. alatt megjelent az Archaeologiai Értesítő III. 1870. évf. 125—129. l. s a legjellemzőbb tárgyak közül 12 rajzban adja az edény-czífrázó agyagbélvegzőket, szkitha eredetű kígyóalakú elektron gyűrűtagokat, farkast ábrázoló szkitha törmarkolatot s a szihalmi s egyéb konyhahulladék-telepeken is előforduló agyagállatokat, a harmadik pedig *A pilinyi Leshegyen talált csontvázakról* az Archaeologiai Közlemények IX. k. 1873. évf. 16—25. l. látott napvilágot s az ott 1871 október végén napvilágra került honfoglaláskori sírokat ismerteti: mégis mellőzve az egyes tárgyak aprólékos és hosszadalmas leírását, a lelet körülmények előadására fekteti a főszúlyt, mert — mint a leshegyi ősmagyar síroknál mondja — hogy a temetési mód élethű képét láthassa, nagy elővigyázattal takartatta le a földet a csontvázról. Így állapította meg az őskori temetőről, hogy háromféle temetkezés volt használatban, a sírok vagy kővel kirakott négyszögű üregekből, vagy mély kerek üregekből, vagy egyszerű sírfészkekből álltak.

Pilinen kívül az aggteleki barlangban végzett beható régészeti kutatásokat. Háromszor ásatott itt, ú. n. a történelmi társulat 1876-iki gömöri kirándulása alkalmával, midőn a borsódmegyei Muhi pusztán is végzett ásatást. Aggteleken augusztus 24—26-ikán 60 munkással a Csontházban három helyen tett kutatásokat s az eredményt bemutatta a budapesti nemzetközi őstörténeti és embertani kongresszuson (l. a Comte-Rendu I. k. *Les hommes de l'âge de la pierre dans la Caverne d'Aggtelek*. Bpest. 1876). Folytatta szeptember hó második felében a Csontházban és Nagypitvarban 3 nap, végül 1877 aug. 16-tól újjólag 3 nap, midőn a denevérági konyhahulladékot is átvizsgálta. Az ásatások eredményét *Az aggteleki barlang, mint őskori temető* (Budapest, 1881.) című 4-rétű nagyszabású művében közölte, melyet a M. Tud. Akadémia archaeologiai bizottsága adott ki, mint a «Monumenta Hungariae Archaeologica Aevi Praehistorici» kötetét. Nyáry több hazai és külföldi szaktudós közreműködésével részletesen leírja a csontvázakat, a növényi és állatmaradványokat, a talált kő-, csont- és bronztárgyakat s agyagedényeket, megállapítja, hogy a barlangot úgy a kő-, mint bronzkorban lakták, a lakosság részint kerek, részint hosszúfejű volt s több jelből következtetve, egy emberevő faj is volt közöttük; természetettek búzát, árpát, bükkönnyt, kölest, melyből kenyeret is készí-

tettek, háziállataik közt legtöbb volt a juh és disznó, a szarvasmarhából a rövid szarvúnak s két kihalt marhafajnak maradványai fordulnak elő. Az agyagművesség emlékei közül, a legalsó rétegek vastag fölületű durva edényei mellett található finoman iszapolt, gondosan simított s vékony falú edényeit sokkal későbbi idők hagyatékának (tatárjáráskori ősmagyaroknak) tartja, az agyagművesség terén tett újabb vizsgálatok szerint azonban a munkában közölt díszítmények ezeket is őskoriaknak mutatják.

A bronzkultura Magyarországon cz. a. 1885 márczius 9-én tartott akadémiai székfoglalója s *Gömörmezei leletek a bronzkorból* című kéziratban maradt műve tartoznak még archaeologiai irodalmi működéséhez, azután elhallgatott. Már a Pulszky F. 50 éves írói működése jubileumára 1884-ben kiadott Albuma sem írt, bár az orsz. rég. és embertani társulat által megbízott négytagu szerkesztőségnek Henszlmannel, Torma Károlylyal és Havas Sándorral ő is tagja volt.

Tudományos érdemei elismeréséül a történelmi társaság már 1870 február 3-án igazgató-választmánya tagjának választotta meg. A régészeti társulatnak 1878-ban lett másodelnöke, Pulszky F. után elnöke, 1912-ben pedig örökös tiszteletbeli elnöke. A M. Tud. Akadémia levelező tagjának 1883 márczius 17-én választatott meg, 1889 május 3-án pedig tiszteletbeli tagnak, 1897—1913. az archaeologiai bizottság elnöke volt. Választmányi tagja volt a heraldikai és genealogiai társaságnak. Ezenkívül számos vidéki régészeti társaság megválasztotta tiszteleti tagjának, így a Felsőmagyarországi Múzeum-egyesület, a Békésmegyei Régészeti és Művelődéstörténelmi egyesület, a Tiszafüredi Rég. Társulat, a Gömörmezei Múzeumegyesület.

A politika és közélet terén már 1861-ben kezdett szerepelni, mint főrendiházi tag, 1864-ben kamarás lett, 1867-ben pedig a koronát átvívó országos küldöttség tagja, aransarkantyús vitéz s a legfőbb fegyelmi bíróság tagja. Egy ideig hivatalt viselt a földművelésügyi miniszteriumban, hol 1874-ben tiszteletbeli titkárnak, 1880-ban osztálytanácsosnak nevezték ki. Ez időbeli működésének eredménye a *Magyarország selyemtenyésztésének története* című kéziratban maradt műve.

Mint a főrendiház tagja, 1874-ben jegyzőnek választatott meg, 1885-ben pedig a főrendiház újabb szervezése után a beválasztott tagok sorában foglalt helyet. Később főrendi háznagy lett. Politikai szereplése a nélkül folyt le, hogy részt vett volna a pártharcokban. Nem termett a küzdelemre, szerényen visszavonult, a nélkül, hogy hűtlen lett volna elveihez, a mérsékelt irányú szabadelvűséghez. Ellensége nem igen volt, szerény modora s jóízű palóczos beszéde nem igen sejtette, a ki nem ismerte őt személyesen, hogy az egyszerű külső egy tetőtől-talpig derék embert takar.

Áldás és béke hamvaira!

